

РЕГЛАМЕНТИТЕ „БРЮКСЕЛ I“ И „РИМ I“ – ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА И СЪОТНОШЕНИЕ

проф. д-р Николай Симеонов Натов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Юридически факултет

REGULATIONS “BRUSSELS I” AND “ROME I” – GENERAL CHARACTERIZATION AND CORRELATION

Nikolay Simeonov Natov

Abstract: The research gives general characterization and compares two of the most important acts in the field of judicial cooperation between Member-states in civil and commercial matters. It strives to extract their common features as well as the differences between them by emphasizing on the fact that they are parts of one single unity – the EU Private international law.

I.

С присъединяването си към Европейския съюз България се сдоби с още една правна система – Правото на ЕС (ПЕС). То се инкорпорира в българското право. Това стана автоматично, по силата на Договора за присъединяване и с действие от 1 януари 2007 г. Като автономен и наднационален по произход правен ред, Правото на ЕС започна да се прилага у нас в състоянието си на тази дата. То продължи да се развива по начина и в посоките, както това е ставало и преди нашето присъединяване, но с ефект вече и върху нас. Българският юрист се изправи пред задачата да познава и да прилага две правни системи, при това и двете наши, но с различен произход – националната (с произход националния законодател, респ. със санкция от него – за международноправните ни източници) и наднационалната/автономната (с произход държавите-членки или Общността законодател, респ. със санкция от него – за международните договори, по които ЕС е страна).

Правото на ЕС урежда различни групи обществени отношения – частни и публични по своя характер. Типичното за тях е, че при възникването, развитието или погасяването им те се оказват свързани с две или повече държави-членки, т.е. имат т.нар. презграничен елемент или последици. Тук се включват и отношенията, попадащи в обхвата на съдебното сътрудничество между държавите-членки по граждански и търговски дела. В тази материя действат множество актове, систематично обособени и обединени в самостоятелен правен отрасъл – Международното частно право на ЕС (МЧПЕС).

Темата на това кратко изследване е представяне с обща характеристика и съпоставяне на основните цели и принципи на два от най-важните Съюзни източника на МЧПЕС – Регламентите „Брюксел I“ и „Рим I“.

Изследването на тези актове изхожда от тезата, че МЧПЕС е хомогенен и самостоятелен отрасъл в системата на ПЕС, със свой ясно определен предмет на правна уредба, отграничаващ го от другите клонове на ПЕС, със свои източници (първични и вторични), които действат заедно и са съобразени един с друг, изграждат се върху общи принципи и преследват общи цели, главната от които е постепенно изграждане на зона на свобода, сигурност и правосъдие.

Задачата ни е да представим двата Регламента, техните предмет, принципи и особености на правната им уредба. Целта е след обобщаване на резултатите от анализа на двата акта, да се потвърди тезата, че действайки като части от едно цяло – МЧПЕС, те уреждат, всеки чрез своите специфични техники и подходи, почерпени от инструментариума на Международното частно право, най-важните и с най-широко практическо значение процесуални и материални отношения с презгранични последици, а именно – международната компетентност и екзекватурата (Регламент „Брюксел I“) и договорните задължения (Регламент „Рим I“).

II.

Предметът на МЧП обхваща две групи обществени отношения с международен елемент – материални и процесуални. Още през 2005 г. българският законодател ясно определи предмета на правния отрасъл в чл.1 от Кодекса на международното частно право (КМЧП)¹, посочвайки, че: „Разпоредбите на този кодекс уреждат:

1. международната компетентност на българските съдилища, на други органи и производството по международни граждански дела;
2. приложимото право към частноправните отношения с международен елемент;
3. признаването и допускането на изпълнение на чуждестранни решения и други актове в Република България.” (ал.1)

Отношенията, визирани в т.1 и т.3 от ал.1 са процесуални, а онези по т.2 – материални. Материалното или частноправно отношение с международен елемент по смисъла на КМЧП „е отношение, свързано с две или повече държави.” (чл.1, ал.2 от Кодекса).² Тази негова свързаност изразява международния елемент в отношението.

Международното частно право на ЕС като самостоятелен и обособен отрасъл в системата на ПЕС има по същество аналогичен предмет, т.е. то урежда материални (частноправни) и процесуални обществени отношения с международен елемент (презгранични последици). Това произтича от анализа на предмета на първичните и вторични източници на МЧПЕС, и е единодушно възприето и аргументирано в Европейската международно-частноправна наука, която не отделя Международния граждански процес от Международното частно право, а – напротив, разглежда го и го обяснява като негов процесуален дял.³

¹ Обн. ДВ. бр.42 от 17 Май 2005г., изм. ДВ. бр.59 от 20 Юли 2007г., изм. ДВ. бр.47 от 23 Юни 2009г.

² Вж. по-подробно **Натов Н.**, Коментар на Кодекса на международното частно право, Книга първа, Член 1- 47, София, СИЕЛА, 2006 г., с. 59-60; **Тодоров Т.**, Международно частно право – Европейският съюз и Република България, София, трето изд., СИБИ, 2010 г., с. 31-35; **Станчева-Минчева В.**, Коментар на Кодекса на международното частно право, Съпоставка с актове на Европейското право, София, СИБИ, 2010 г., с. 26-28.

³ Вж. по-подробно: Brussels I Regulation, European Commentaries on Private International Law, edited by **Magnus U. and P. Mankowski**, by Sellier, Munich, 2007, preface, p.7-12; **Gaudemet-Tallon, H.**, Competence et execution des jugements en Europe, 4 edition, Paris, 2010, Indications pratiques et p.29-31; **Moris**, The Conflict of Laws, London, 2005, p.57 etc.; **Stone P.**, EU Private International Law, Harmonization of Laws, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 2006, p.3-5; 13-15; **Bogdan M.**, Concise Introduction to EU Private International Law, Groningen/Amsterdam, 2006, p. 3; The Regulation on Insolvency Proceedings; A Commentary and Annotated Guide, edited by **Moss G., Fletcher J., Isaacs S.**, Oxford, 2002, p.15-33; **Dickinson A.**, The Rome II Regulation: The Law Applicable to Non-contractual Obligations, Oxford, 2008, p. 1-112. Напоследък в нашата доктрина по МЧП това мнение също намери изрично и аргументирано потвърждение – вж. **Димитров Ал.**, Международно частно право на Европейския съюз. Основи, Благоевград, 2011 г., с. 18-31; в този смисъл и **Тодоров Т.**, цит. съч, с. 47-48.

Материалните (частноправните) обществени отношения с международен елемент (презгранични последици) обхващат граждански, търговски, семейни, наследствени и трудови отношения. Процесуалните обществени отношения с презгранични последици включват международната компетентност (юрисдикция), производството по международни граждански и търговски дела (граждански и търговски дела с презгранични последици), и признаването и изпълнението на съдебни решения и други актове (екзекватурата).

Общностният законодател е създавал нормативни актове – вторични източници на Общностното Международно частно право (сега МЧПЕС), които регулират и двете споменати групи обществени отношения. Тук е достатъчно да се посочат Регламентът „Брюксел I“⁴; Регламент (ЕО) № 1348/2000 на Съвета за връчване на съдебни и извънсъдебни документи по граждански и търговски дела в държавите-членки, вече отменен с Регламент (ЕО) № 1393/2007 със същото наименование, в сила от 13 ноември 2008 г.⁵; Регламент (ЕО) № 1206/2001 на Съвета от 28 май 2001 г., относно сътрудничеството между съдилищата на държавите-членки при събирането на доказателства по граждански или търговски дела⁶; Регламент (ЕО) № 864/2007 на Европейския парламент и на Съвета от 11 юли 2007 година, относно приложимото право към извъндоговорни задължения (Рим II)⁷; Регламент (ЕО) № 1346/2000 на Съвета от 29 май 2000 г., относно производството по несъстоятелност⁸ и редица други.

Всички тези актове са съгласувани един с друг, съществуват и действат заедно, като в своето единство образуват нормения състав на Международното частно право на ЕС. Те се прилагат към отделните групи отношения, предмет на МЧПЕС – материални и процесуални, в хармония помежду си и като части от едно цяло, а именно – от един правен отрасъл, който отдавна е придобил гражданственост под наименованието Международно частно право на Европейския съюз (наричан преди „МЧП на Общността“).

III.

На 1 март 2002 г. влиза в сила **Регламент (ЕО) № 44/2001 на Съвета от 22 декември 2000 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела**. Той е известен в теорията и практиката като **Регламент „Брюксел I“**.

Регламентът „Брюксел I“ е приет с оглед постигане на редица цели, които Европейската общност преследва. Още в началото на съобразителната му част се сочи, че Общността си е поставила за цел поддържане и развитие на зона на свобода, сигурност и правосъдие, в която се гарантира свободното движение на хора. Тази зона се изгражда постепенно и е приоритет с оглед осигуряване свободите на движение в рамките на Вътрешния пазар. Както ще видим по-нататък, същата цел мотивира Общностния законодател при приемането на Регламент „Рим I“. Тя е главната цел, за постигане на която нормите на МЧПЕС служат.

⁴ Обн. Официален вестник, L 12, от 16 януари 2001 г., с. 1-23.

⁵ Обн. Официален вестник, L, бр. 160, от 30 юни 2000 г., в сила от 31 май 2001, отменен с Регламент (ЕО) № 1393/2007, в сила от 13 ноември 2008 г., обнародван в Официален вестник, L, бр. 324, от 10 декември 2007 г., с.79-120.

⁶ Обн. Официален вестник, L, бр. 174, от 27 юни 2001 г., с. 1-24.

⁷ Обн. Официален вестник, L, бр. 199, от 31 юли 2007 г. с. 40-49.

⁸ Обн. Официален вестник, L, бр. 160 от 30 юни 2000 г., с. 1-18.

Институциите на Общността са единодушни, че за създаване на такава зона е необходимо приемане на редица мерки, гарантиращи стабилното функциониране на Вътрешния пазар. Особено важни в тази насока са мерките във връзка със сътрудничеството в областта на правосъдието по граждански и търговски дела с презгранични последици. Тъкмо тези дела визира Съветът на Европейския съюз, когато постановява, че при приемането на Регламента специално са взети предвид Член 61, буква „в“ от Договора за създаване на Европейската общност (ДЕО), който, с оглед постепенното създаване на зона на свобода, сигурност и правосъдие, възлага на Съвета да приема мерки относно сътрудничеството в областта на правосъдието, свързани с гражданското право и посочени в Член 65. Последният от своя страна изрично уточнява, че въпросните мерки се отнасят до съдебно сътрудничество в области на гражданското право с трансгранични (презгранични) последици.

Без съмнение Общностният законодател визира отношения, които се характеризират с наличие на международен елемент. От своя страна Член 65 ДЕО добавя към уредбата по Член 61 и указанието, че мерките се предприемат за правилно функциониране на Вътрешния пазар.⁹

⁹ Текстовете на ДЕО са както следва:

Член 61 (Art. 61) (предишен член 73 i)

С оглед на прогресивното създаване на зона, характеризирана със свобода, сигурност и правосъдие, Съветът приема:

- a) в срок от пет години от влизането в сила на Амстердамския договор, мерки, целящи да осигурят свободното движение на лицата съгласно член 14, в отношение с директно свързани с това свободно движение придружаващи мерки, и които се отнасят до контрола на външните граници, предоставянето на убежище и имиграцията, съгласно член 62, точки 2 и 3 и член 63, точка 1-а и точка 2-а, както и мерки с цел предотвратяването и борбата с престъпността, съгласно член 31, точка е) от договора с Европейски съюз;
- b) други мерки в областта на предоставянето на убежище, имиграцията и на закрилата на правата на поданиците на трети страни, съгласно член 63;
- c) мерки относно сътрудничеството в областта на правосъдието, свързани с гражданското право, визирани в член 65;
- d) подходящи мерки с цел насърчването и засилването на визираното в член 66 административно сътрудничество;
- e) мерки относно полицейското и съдебното сътрудничество в областта на наказателното право, целящи, чрез предотвратяване на престъпността и борбата против това явление в рамките на Съюза, да постигнат висока степен на сигурност, съгласно разпоредбите на договора за Европейски съюз.

Член 65 (Art. 65) (предишен член 73 m)

Мерките относно сътрудничеството в областта на правосъдието, свързани с области на гражданското право с трансгранични последици, които трябва да бъдат приети съгласно член 67 в необходимата за правилното функциониране на вътрешния пазар степен, целят също така:

- a) да подобрят и опростят:
 - системата за трансгранично известяване, посредством съдя-изпълнител или по пощата, на съдебни и извънсъдебни актове;
 - сътрудничеството в областта на събирането на доказателства;
 - признаването и изпълнението на решения в областта на гражданското и търговското право, в това число и извънсъдебните решения;
- b) да подпомагат сближаването и съвместимостта на приложимите в държавите-членки правила в областта на колизионното право и подсъдността;
- c) да премахнат пречките за правилното протичане на гражданското производство, като при нужда подпомагат сближаването и съвместимостта на приложимите в държавите-членки правила относно гражданския процес.

В наши дни тази материя е уредена в Договора за функциониране на Европейския съюз (ДФЕС)¹⁰, в Глава трета „СЪДЕБНО СЪТРУДНИЧЕСТВО ПО ГРАЖДАНСКОПРАВНИ ВЪПРОСИ“, Член 81 (предишен член 65 от ДЕО). Той гласи така:

„1. Съюзът развива съдебно сътрудничество по гражданскоправни въпроси с трансгранично значение, което се основава на принципа на взаимно признаване на съдебните и извънсъдебните решения. Това сътрудничество може да включва приемането на мерки за сближаване на законовите и подзаконовите разпоредби на държавите-членки.

2. За целите на параграф 1 Европейският парламент и Съветът приемат, в съответствие с обикновената законодателна процедура, по-специално когато това е необходимо за правилното функциониране на вътрешния пазар, мерки, които целят да осигурят:

а) взаимно признаване между държавите-членки на съдебните и извънсъдебните решения и тяхното изпълнение;

б) трансгранично връчване и уведомяване за съдебните и извънсъдебните актове;

в) съвместимост на правилата, приложими в държавите-членки по отношение на стълкновение на закони и на юрисдикции;

г) сътрудничество при събирането на доказателства;

д) ефективен достъп до правосъдие;

е) премахване на пречките пред правилното протичане на гражданските производства, като при необходимост се насърчава съвместимостта на гражданскопроцесуалните правила, приложими в държавите-членки;

ж) разработване на алтернативни методи за разрешаване на спорове (известни в международната бизнес-практика като ADR – б.м. Н.Н.)

з) подкрепа за обучението на магистрати и съдебни служители.

3. Чрез дерогация от параграф 2 мерките, свързани със семейното право, които имат трансгранично значение, се определят от Съвета в съответствие със специална законодателна процедура. Съветът действа с единодушие след консултация с Европейския парламент.

Съветът, по предложение на Комисията, може да приеме решение за определяне на аспектите на семейното право с трансгранично значение, които биха могли да бъдат предмет на актове, приемани съгласно обикновената законодателна процедура. Съветът действа с единодушие след консултация с Европейския парламент.

Посоченото във втората алинея предложение се предава на националните парламенти. Ако национален парламент нотифицира своето несъгласие в срок от шест месеца след предаването, решението не се приема. При липса на несъгласие Съветът може да приеме това решение.”

Регламент „Брюксел I“ като Общостен нормативен акт с пряк ефект и непосредствена приложимост в държавите-членки, е една от правните мерки, приети в изпълнение на споменатите изисквания (на ДЕО, а сега – на ДФЕС). Регламентът не преследва всички цели по чл.65 ДЕО (възпроизведени и разширени в сегашния текст на чл.81 ДФЕС). Той е посветен само на подпомагане сближаването и съвместимостта на приложимите в държавите-членки правила в областта на подсъдността (международната компетентност), и на признаването и изпълнението (екзекватурата) на решения в областта на гражданското и търговското право с презгранични последици, в това число и извънсъдебните решения. Останалите цели стоят пред и се постигат от други

¹⁰ Обнародван на български език С 115/78 ВГ Официален вестник на Европейския съюз 9.5.2008 г.)

актове на Международното частно право на Европейския съюз, един от които – Регламентът „Рим I”, е в обхвата на това изследване.

Държавите-членки сключват през 1968 г. Брюкселската конвенция за юрисдикцията и изпълнението на съдебните решения по граждански и търговски дела. Двадесет години след това, през 1988 г. държавите-членки предприемат следваща стъпка в същата посока като сключват с държавите от ЕФТА (Европейската зона за свободна търговия) Конвенцията от Лугано за юрисдикцията и изпълнението на съдебните решения по граждански и търговски дела. Последната е успоредна на Брюкселската конвенция.

По прилагането на Брюкселската конвенция съществува изобилна практика на Съда на Европейските общности (СЕО), спомагаща за изясняване принципите и правилата и на Регламента „Брюксел I”, който е, образно казано, „наследник” на тази Конвенция.

С последните изменения в Учредителните договори, извършени с Договора от Лисабон, бяха потвърдени, разширени и усъвършенствани разпоредбите относно съдебното сътрудничество между държавите-членки по граждански и търговски дела с презгранични последици.

IV.

Структура и съдържание на Регламент „Брюксел I”

Регламентът обхваща Съобразителна част от 29 точки и 73 члена, разделени в осем глави.

Глава I очертава предметния обхват на Регламента.

Глава II в своите 10 раздела съдържа разпоредбите относно международната компетентност, проверката за наличието на основание за международна компетентност и за допустимостта, висящия процес (*Lis pendens*) и свързаните иски, и възможностите за налагане на временни, включително и охранителни мерки.

Глава III в своите 3 раздела обхваща правилата за признаване и изпълнение на съдебни решения, както и общите изисквания в двете насоки.

Глава IV е посветена на признаването и изпълнението на автентични (официални) документи и съдебни спогодби.

Глава V обхваща общите разпоредби.

В Глава VI се съдържат преходните разпоредби.

Глава VII урежда връзката на Регламента с други нормативни актове – Общности и международноправни.

В Глава VIII са поместени заключителните разпоредби.

V.

Предмет на Регламент „Брюксел I”

Съгласно Член 1:

„1. Този Регламент се прилага по отношение на граждански и търговски дела без оглед на естеството на съда или трибунала. Той не ще се простира, по специално, по отношение на подоходни, митнически или административни дела.

2. Този Регламент не се прилага по отношение на:

(а) Статута или правоспособността на физическите лица, права относно собственост, произтичащи от съпругески отношения, завещания и наследство;

(b) Банкрут, производства във връзка с прекратяване на неплатежоспособно дружество или други правни субекти, съдебни споразумения, споразумения за частично погасяване на дълг и сходни производства;

(c) социално осигуряване;

(d) арбитраж.

3. В този Регламент терминът „държава-членка“ означава държавите-членки с изключение на Дания.”

Предмет на Регламента очевидно са процесуални отношения с презгранични последици. За да попадне делото в споменатия предметен обхват не е важно от какво естество е съдът или друг правораздавателен орган, който е сезиран с него, а какъв е предметът на спора. Иначе казано, дори съдът (трибуналет) да е административен по естество си, ако делото е гражданско или търговско, то – при спазване и на останалите условия, предвидени в Регламент „Брюксел I”, ще попадне в неговия предметен обхват.

От този обхват са изключени делата, които нямат граждански или търговски характер – подоходни (или данъчни – б.м. Н.Н.), митнически и административни. Изключени са и някои ясно очертани категории граждански и търговски дела, изброени изчерпателно в параграф 2 на чл.1, както и делата за обществено осигуряване.

Що се отнася до параграф 3 на чл.1, по силата на Споразумението между Европейската общност и Кралство Дания относно компетентността и признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела, сключено в Брюксел на 19 октомври 2005 г. и влязло в сила на 1 юли 2007 г., разпоредбите на Регламент „Брюксел I” и мерките за прилагането му се прилагат вече към отношенията между Общността и Дания.¹¹ Иначе казано, тази страна е обвързана от Регламента и е длъжна да го спазва.

VI.

Цели на Регламент „Брюксел I”

Анализът на следващите цели очертава общата характеристика на разглеждания акт.

I. Свободно движение на съдебните решения (пета свобода на вътрешния пазар).

Тази цел е мотивирала Общностния законодател при създаване на Регламент „Брюксел I”. Тя е изрично прокламирана в Съображение 6 на Регламента. Според него, за да се постигне „целта за свободно движение на съдебни решения по граждански и търговски дела, е необходимо и подходящо правилата, приложими по отношение на юрисдикцията и признаването и изпълнението на съдебни решения, да се регламентират с Общностен правен акт, който е със задължителна сила и е пряко приложим.”

Свободата на движение на съдебните решения има за свое основание принципа на взаимно доверие в упражняването на правосъдие в Общността. Този принцип оправдава уредбата на автоматичното признаване в една държава-членка на съдебни решения, постановени в друга държава-членка. За признаването не е необходима никаква процедура, но с цел защита правата на другата заинтересувана страна се урежда възможност за оспорване¹².

¹¹ Обн. Официален вестник n° L 149, 12/06/2009, стр. 0080 - 0080

¹² Съображение 16

II. Обхващане на всички основни граждански и търговски дела с презгранични последици и ясно очертаване на необхванатите в предмета на Регламента дела.

В предметния обхват на Регламента попадат всички основни граждански и търговски дела с презгранични последици, като се изключват само някои ясно отграничени категории дела¹³. В изключенията влизат както дела, които нямат характеристиките на граждански и търговски, така и някои категории граждански и търговски дела, както и арбитражните производства. По този начин се очертава максимално ясно и предметният обхват на петата свобода на вътрешния пазар.

III. Въвеждане на ясни и предвидими правила за международна компетентност на съдилищата на държавите-членки.

1. Възdigане на местожителството на ответника в общ критерий за учредяване международна компетентност на съдилищата и други органи на държавите-членки.

Нормите, уреждащи основанията за международна компетентност на съдилищата и други органи на държавите-членки, са в много висока степен предвидими и ясни. Общностният законодател прокламира, че винаги трябва да съществува връзка между производствата, по отношение на които се прилага Регламент „Брюксел I“, и територията на държавите-членки, за които този Регламент е задължителен. Ето защо, по принцип трябва да се прилагат общи правила за юрисдикцията, когато връзката се изразява в това, че ответникът има местожителство в някоя от държавите-членки¹⁴.

Регламентът в случая изхожда от известния принцип, че юрисдикцията (компетентността) по правило се основава на местожителството на ответника. Това правило е въведено като главно в материята. Общностният законодател приема, че винаги трябва да има налична юрисдикция на това основание, което е уредено като общо основание за учредяване на международна компетентност на съдилищата и други органи на държавите-членки (чл.2 от Регламента).

За да бъде разглежданото общо правило още по-прозрачно и за да се избегнат стълкновения на юрисдикции поради неясно дефиниране на местожителството на правния субект, законодателят прокламира, че то „...трябва да се определи автономно...“. Автономната квалификация е много широко застъпена в практиката на Съда на Европейските общности (сега Съд на Европейския съюз). С оглед избягване на неясноти при определяне местожителството самият Регламент предоставя критерии за квалифицирането му в чл.59 и чл.60.

2. Недвусмислени правила за случаите, когато ответникът няма местожителство в държава-членка и когато той има местожителство в държава-членка, необвързана от Регламента „Брюксел I“.

Според Съображение 9 от Регламента, ако ответникът няма местожителство в държава-членка, той трябва да бъде субект на националните правила за юрисдикция (компетентност), приложими на територията на държава-членка на сезирания съд. Иначе казано, по граждански и търговски дела с презгранични последици, образувани срещу такъв ответник, международната компетентност на съдилищата ще се определя от националните разпоредби за такава компетентност, действащи в държавата на сезирания съд.

¹³ Съображение 7

¹⁴ Съображение 8

А по граждански и търговски дела с презгранични последици срещу ответник с местожителство в държава-членка, която не е обвързана по Регламент „Брюксел I“, международната компетентност на съдилищата ще се определя от правилата на Брюкселската конвенция. Единствената държава-членка, необвързана от Регламента, бе Дания. На 1 юли 2007 г. влезе в сила подписаното в Брюксел на 19 октомври 2005 г. Споразумение между Европейската общност и Кралство Дания относно подсъдността и признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела, по силата на което за Дания вече Регламентът е задължителен.

3. Определяне на алтернативни основания за международна компетентност, основани на наличие на тясна връзка между съда и процедурното действие или на необходимостта да се улесни непротиворечивото упражняване на правосъдие.

Тези алтернативни основания са предвидени за улеснение на страните като от ново се изхожда от необходимостта за наличие на връзка между производството и територията на държавата-членка, чийто съд е сезиран. Такива са хипотезите, уредени в чл.5 на Регламента. В другата насока са разпоредбите на чл.6 относно съединяването на искове и насрещния иск.

4. Ясно и недвусмислено уреждане на изключенията от принципа на местожителството на ответника.

В тази насока Регламентът най-напред изчерпателно изброява основанията за изключителна международна компетентност (чл.22). При наличие на което и да е от тях международната компетентност на съдилищата на държавите-членки се определя независимо от местожителството на ответника. Тези основания имат предимство пред всички останали, чието приложение изключват.

След това Регламентът урежда и хипотезите на избор на съд в двата варианта – мълчалив и изричен избор (пророгация), съотв. чл.24 и чл.23. И тук основанийето за международна компетентност не е местожителството на ответника, а волята на страните, изразена било мълчаливо (чл.24) било изрично (чл.23) при спазване условията, предвидени в споменатите норми. Абсолютното условие е липса на основание за изключителна международна компетентност.

5. Уреждане на отделни основания за международна компетентност по граждански и търговски дела с презгранични последици, по които участва по-слаба икономически страна.

Още с първите стъпки по пътя на Европейската интеграция защитата на потребителите като по-слаба икономически страна е въздигната в приоритет на Общността. Постепенно тази защита се разширява и обхваща също застрахования и работника и служителя. Общностният законодател е убеден, че във връзка с дела по повод застрахователни договори, потребителски договори и индивидуални трудови договори, по-слабата страна (застрахован, потребител, работник и служител) трябва да бъде защитена чрез въвеждане на такива правила за юрисдикция, които са в по-висока степен благоприятни за нейните интереси, отколкото предвиждат общите правила на Регламента.

За целта са включени разпоредбите на Раздели 3, 4 и 5 на Регламента, съдържащи основанията за международна компетентност по дела във връзка със застраховане, по отношение на потребителски и индивидуални трудови договори. По тези три вида дела е предвидена и ограничена възможност за страните да избират компетентен съд при спазване условията на съответната норма.

IV. Ограничаване до минимум на възможностите за едновременни производства в държавите-членки, както и изключване на възможността за постановяване в държави-членки на противоречащи си съдебни решения.

Общностният законодател е наясно, че с оглед хармоничното упражняване на правосъдие по граждански и търговски дела с презгранични последици в държавите-членки, трябва да се сведат до минимум възможностите за едновременни производства в държави-членки, както и да се изключи възможността за постановяване на противоречащи си съдебни решения в държави-членки.

За това е въведен прецизен и ефективен механизъм за разглеждане на дела в условията на *Lis pendens* – чл.27, при свързани процедурни действия (чл.28), както и за определяне на момента, от който един съд на държава-членка ще се счита за сезиран с гражданско или търговско дело с презгранични последици (чл.29). Относно понятието за висящност на делото, Регламентът изисква това понятие да се тълкува автономно.

V. Автоматично признаване в една държава-членка на съдебни решения, съдебни спогодби и официални документи, постановени или издадени в друга държава-членка

Това правило е обусловено от принципа на взаимното доверие в упражняване на правосъдие в Общността. Този принцип изисква признаването да става автоматично, без каквато и да е процедура, како се запазва правото на защита на другата страна чрез предвиждане възможност за оспорване¹⁵.

VI. Ефективно и бързо превръщане на съдебно решение, постановено в държава-членка и изпълняемо там, в изпълняемо в друга държава-членка.

По силата на принципа на взаимното доверие в упражняване на правосъдие в Общността, едно съдебно решение, което е станало изпълняемо в държавата-членка по произхода му, трябва бързо да бъде превърнато в изпълняемо и в другите държави-членки. За тази цел декларацията, че едно съдебно решение е изпълняемо, се издава на практика автоматично след изцяло формална проверка на представените документи, без съдът на държавата-членка, където се иска такава декларация, да разполага с възможност да повдига по свой почин някое от основанията за неизпълняемост, установени в Регламента „Брюксел I“¹⁶.

Но с оглед защитата на другата страна в производството Общностният законодател приема и урежда, че ответникът има възможност да обжалва, в една състезателна процедура, декларацията за изпълняемост¹⁷. Това може да стане, ако ответникът смята, че е налице някое/някои от основанията за неизпълняемост.

Освен това, въведена е и уредба на процедура за обжалване и по отношение на ищеца. Той може да предяви жалба, когато искането му за декларация за изпълняемост е отхвърлено.

Така, при спазване на разпоредбите на Глава III от Регламент „Брюксел I“, петата свобода на Вътрешния пазар на Общността се привежда в действие.

¹⁵ Съображения 10 и 16

¹⁶ Съображение 17

¹⁷ Съображение 18

VI.

На 17 юни 2008 година в Страсбург е подписан друг акт, отново от категорията на най-важните и с ключово значение за функционирането на Вътрешния пазар на Общността. Това е **Регламент (ЕО) № 593/2008 на Европейския Парламент и на Съвета от 17 юни 2008 година относно приложимото право към договорни задължения (Рим I)**¹⁸.

Регламентът „Рим I“ не е първият опит в рамките на Европейската интеграция да бъде създадена уредба относно определянето на приложимото към договорните задължения материално право. И той, както Регламент „Брюксел I“ има свой предшественик. Това в случая е Конвенцията за приложимото право към договорните задължения – Рим, 1980 г. (Римска конвенция). Под действието на разпоредбите на тази конвенция Вътрешният пазар на Общността се изгражда успешно в десетилетията преди Регламента. Римската конвенция, както и Брюкселската от 1968 г., бива приета по времето, когато Европейската общност все още не разполага с компетентност в материята на сътрудничеството по въпросите на гражданското и търговското право с презгранични последици, т.е. в Международното частно право.

Въпросната материя тогава все още е в правомощията на държавите-членки, които вече ясно осъзнават, че процесът на Европейска интеграция не прави излишни стълкновителните норми, а точно обратното. Тези норми се оказват твърде необходими и полезни в отношенията между правните системи на държавите-членки.¹⁹ Това се отнася и до уредбата на договорните задължения. Именно с оглед постигане на еднакви разрешения в тази материя е приета и Римската конвенция, като вътрешен многостранен международен договор на държавите-членки. Не случайно по това време тя си спечелва името „Конвенция на Общността по Международно частно право“.

Както при приемането на Регламент „Брюксел I“ така и тук, за да приемят Регламент „Рим I“, държавите-членки вземат предвид, че Общността си е поставила за цел да поддържа и развива пространство на свобода, сигурност и правосъдие, и за постепенното установяване на такова пространство следва да се приемат мерки в областта на съдебното сътрудничество по гражданскоправни въпроси с трансгранично значение с обхват, необходим за правилното функциониране на Вътрешния пазар (съображение 1 от Регламент „Рим I“). Съображение 2 уточнява, че мерките са съобразени с разпоредбите на член 65, буква б) от ДЕО и включват насърчаване на съвместимостта на приложимите в държавите-членки норми относно стълкновението на закони и на юрисдикции.

На проведения в Тампере от 15 и 16 октомври 1999 г. Европейски съвет се потвърждава принципът на взаимно признаване на съдебни и други решения на органите на съдебната власт като основен стълб в областта на съдебното сътрудничество по гражданскоправни въпроси с презгранични последици. Заедно с това най-висшият Европейски форум приканва Съвета и Комисията да приемат програма от мерки за прилагане на този принцип.

Съвместната програма на Комисията и Съвета е приета на 30 ноември 2000 г. Тя включва система от мерки за прилагане на принципа на взаимно признаване на решения по граждански и търговски дела. Наред с това Програмата определя и мерки, свързани с хармонизирането на стълкновителни норми, които улесняват взаимното признаване на съдебни решения.

¹⁸ Обнародван в Официален вестник на Европейския съюз (ОВ), L 177 от 4 юли 2008 г.

¹⁹ Вж. в този аспект повече подробности у **Bogdan M.**, *op. cit.*, p.5–8.

VII.

Структура и съдържание на Регламент „Рим I”

Регламент „Рим I” обхваща Съобразителна част от 46 точки и 29 члена, разделени на четири Глави.

В Глава I „Приложно поле“ се уреждат предметът (материалният обхват) – чл. 1 и универсалният характер/приложимост (чл. 2) на Регламента.

Глава II съдържа единните/уеднаквените правила за определяне на приложимото право към договорните задължения. Тук са уредени последователно:

1. Свободата на избор – чл. 3
2. Приложимото право при липса на избор – чл. 4
3. Приложимото право към договорите за превоз – чл. 5
4. Приложимото право към потребителските договори – чл. 6
5. Приложимото право към застрахователните договори – чл. 7
6. Приложимото право към индивидуалните трудови договори – чл. 8
7. Понятието и действието на особените повелителни норми – чл. 9
8. Приложимото право към съгласието и материалната действителност на договорите – чл. 10
9. Приложимото право към формалната действителност на договорите – чл. 11
10. Обхватът на приложимото право – чл. 12
11. Противоедействието срещу злоупотреба с недееспособност – чл. 13
12. Приложимото право към доброволното прехвърляне на вземания и договорната суброгация – чл. 14
13. Приложимото право към законната суброгация – чл. 15
14. Приложимото право към отношенията при множество длъжници – чл. 16
15. Приложимото право към прихващането – чл. 17
16. Приложимото право към тежестта на доказване и доказателствените средства – чл. 18

Глава III съдържа разнородни по своя характер и цел разпоредби. Член 19 дава определение за „обичайно местопребиваване“. По реда на чл. 20 се изключва препращането²⁰. В чл. 21 се урежда действието на обществения ред на сезирания съд. В чл. 22 се определя отношението на Регламента към държави с повече от една правна система, а в чл.чл. 23–25 се урежда съотношението на Регламента с други разпоредби на Общностното право, с Римската конвенция и с други действащи международноправни източници.

VIII.

Предмет на Регламент „Рим I”

Предметът /материалният обхват на Регламент „Рим I” е очертан в чл. 1. Съгласно параграф 1, чл. 1, Регламентът се прилага, в ситуации на стълкновение на закони, за договорни задължения от граждански и търговски характер.

²⁰ Вж. Съображение (6), според което правилното функциониране на Вътрешния пазар поражда необходимостта стълкновителните норми в държавите-членки да отправят към едно и също национално право, без оглед на държавата на съда, в който е подаден искът, за да се подобрят предвидимостта на изхода на спора, сигурността по отношение на приложимото право и свободното движение на съдебни решения. А, както е известно, механизмът на препращането е свързан с несигурност, относно приложимото право, поради което и той е изключен от Регламент „Рим I”.

Формулировката на тази норма се нуждае от тълкуване. За целта трябва да се изхожда от структурата на Международното частно право въобще и конкретно – на МЧПЕС. Както вече бе изяснено по-горе, този правен отрасъл обхваща разпоредбите, които уреждат материални (частноправни) и процесуални отношения с международен елемент (с презгранични последици). Първите включват граждански, търговски, семейни, наследствени и трудови отношения. Вторите обхващат международната компетентност (юрисдикция), производството по граждански и търговски дела с презгранични последици, и признаването и изпълнението на съдебни решения и други актове (екзекватурата).

Договорните задължения от граждански и търговски характер произтичат от материални (частноправни) отношения. Същите имат *презгранични последици, изразяващи се в свързване на отношението с две и или повече държави*. Начинът, по който ситуацията (отношението) е свързана с държава-членка, се определя не само от Регламент „Рим I”, но и от Регламент „Брюксел I”, а също и от други Общностни източници на МЧП.

При това свързване всяка от националните материално-правни системи на засегнатите от отношението държави-членки претендира да му предостави уредба. Въпросните претенции пораждат идеята за стълкновение (колизия, конфликт) между тези национални системи. Посочвайки приложимото към отношението материално право, Регламентът „Рим I” предоставя уредба на споменатите договорни задължения. Една от последиците на това е преодоляване на стълкновението между претендиращите за уредба национални материално-правни системи на засегнатите от отношението държави-членки.²¹

Аналогично с правилото на чл.1 от Регламента „Брюксел I”, и чл.1 от „Рим I” изключва от предметния обхват на акта делата, които нямат граждански и търговски характер – данъчни (походни), митнически и административни. По-нататък, отново следвайки примера на „Брюксел I”, от предметния обхват на „Рим I” се извеждат и някои ясно очертани категории граждански и търговски отношения като:

„а) въпроси, свързани с правното положение или правоспособността на физически лица, без да се засяга член 13;

б) задължения, произтичащи от семейни отношения и отношения, които съгласно приложимото към тях право имат сходни последици, включително задължения за издръжка;

в) задължения, произтичащи от режими на съпружеска имуществена общност, режими на собственост при отношения, които съгласно приложимото към тях право имат последици, сходни на тези, произтичащи от брак, завещание и наследяване;

г) задължения, породени от менителници, чекове, записи на заповед и други прехвърляеми инструменти, доколкото задълженията по такива други прехвърляеми инструменти произтичат от техния прехвърляем характер;

д) арбитражни споразумения и споразумения за избор на съд;

е) въпроси, уреджани от правото, приложимо към дружества, други корпоративни или некорпоративни юридически лица и неперсонифицирани образувания, като например учредяване чрез регистрация или по друг начин, правоспособност, вътрешна организация или ликвидация на дружества, други корпоративни или некорпоративни юридически лица и неперсонифицирани образувания, личната отговорност на служители и членове, в това им качество, за задълженията на дружеството или юридическото лице;

²¹ Вж. принципната постановка на въпроса у **Кутиков, Вл.**, Международно частно право на Н.Р. България, трето осн. преработено и доп. издание, София, Наука и изкуство, 1976 г., с.35 и сл.

ж) въпросът дали представителят може да обвърже представляваното лице или дали орган може да обвърже дружество, корпоративно или некорпоративно юридическо лице или неперсонифицирано образувание по отношение на трето лице;

з) учредяването на доверителна собственост и отношенията между учредители, доверителни собственици и бенефициери;

и) задължения, произтичащи от делови отношения, предхождащи сключването на договор;

й) застрахователни договори, произтичащи в резултат на дейността на организации, различни от предприятията, посочени в член 2 от Директива 2002/83/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 5 ноември 2002 г. относно животозастраховането (1), чийто предмет е да предоставят облага на наети или самостоятелно заети лица, принадлежащи към предприятие или група предприятия, към професия или група професии, в случай на смърт или преживяване, или прекратяване или ограничаване на дейност, или професионално заболяване или трудова злополука”. (чл.1, пар.2 „Рим I”).

Очевидно е, че за разлика от Регламент „Брюксел I”, уреждащ процесуални отношения с презгранични последици, в предмета на „Рим I” са включени материални (частноправни) отношения с презгранични последици. По такъв начин разглежданите вторични източници на МЧПЕС позволяват на този правен отрасъл последователно и във все по-широк обхват да покрива посредством своите разпоредби двете групи обществени отношения, които са негов предмет – материалните и процесуалните.

IX.

Цели на Регламент „Рим I”

Разгледаните по-долу цели очертават общата характеристика на този Регламент.

I. Свободно движение на стоки и услуги.

Създателите на Регламент „Рим I” гарантират, че неговите правила за определяне на приложимото към договорните задължения материално право, не ограничават свободното движение на стоки и услуги, уредено от други актове на Общността. По такъв начин се осигурява правилното функциониране на Вътрешния пазар. Нещо повече, както ще видим в следващата точка, разпоредбите на „Рим I” максимално улесняват осъществяването на тези две свободи на Вътрешния пазар както и международния бизнес въобще.

II. Гарантиране на правна сигурност в европейското пространство на правосъдие.

Пак за нуждите на правилното функциониране на Вътрешния пазар се гарантира, че стълкновителните норми в държавите-членки сочат към едно и също национално материално право, без оглед на държавата-членка на съда, в който е подаден искът. По такъв начин се подобрява предвидимостта на изхода на спора, сигурността по отношение на приложимото материално право и свободното движение на съдебни решения²². Иначе казано, приложимото към договорните задължения материално право се определя по реда на уеднаквените стълкновителни норми на Регламента, което значи, че критерият за определянето му винаги е еднакъв. Ето защо, който и да е националният съд, разглеждащ делото (български, германски, латвийски и др.), той ще

²² Съображение 6

определи приложимото към договорните задължения материално право на базата на едни и същи критерии, които са задължителни за всички съдилища в държавите-членки.

От друга страна уеднаквените стълкновителни норми на Регламента се отличават с висока степен на предвидимост, но заедно с това на съдилищата на държавите-членки се предоставя известна възможност за преценка при определяне на материалното право, което е най-гъсно свързано с конкретната договорна ситуация²³.

За гарантиране на правна сигурност Регламентът изключва действието на института на препращането в областта на определяне приложимото материално право към договорните задължения²⁴.

III. Широко уреждане на автономията на волята (свободата на страните по договорното отношение да изберат приложимо към това отношение материално право)

Свободата на страните да избират материалното право, приложимо към тяхното договорно отношение, е един от основните принципи на уредбата в „Рим I“²⁵. Избраното право (*Lex voluntatis*) е най-често действащ национален материалноправен акт, но не е изключена и възможността страните да изберат недържавен източник на право или международна конвенция²⁶.

IV. Поставяне на разумни граници на автономията на волята

Когато в случай на избор всички други елементи, относими към ситуацията (т.е. самият избор привнася международен елемент в ситуацията – б.м., Н.Н.), се намират в държава, различна от държавата, чието материално право е избрано, изборът на право не засяга прилагането на онези разпоредби на правото на тази държава, които не могат да бъдат отклонени чрез споразумение. Това правило се прилага независимо дали заедно с избора на материално право е направен и избор на съд или друг правоприлагащ орган²⁷. Иначе казано, границите на автономията на волята се очертават от пределите на свободата на договаряне, тъй като самият избор на приложимо материално право е вид договор.

V. Въвеждане на ясни обективни привръзки за определяне на приложимото към договорните задължения материално право, в случаите на липса на избор

При липса на избор на право приложимото право се определя в съответствие с привръзките на стълкновителните норми, съдържащи се в „Рим I“. Те са уредени за всеки конкретен вид договор, като Регламентът обхваща всички най-важни видове договори от гледна точка на гражданските и търговските отношения с презгранични последици. А когато договорът не може да бъде квалифициран като един от конкретно определените в Регламента видове или когато елементите му попадат в обхвата на повече от един от конкретно определените там видове, към такъв договор се прилага материалното право на държавата, в която се намира обичайното местопребиваване на страната, дължаща характерната за договора престация. В случай на договор, състоящ се от съвкупност от права и задължения, които могат да се квалифицират като попадащи в обхвата на повече от един от конкретно определените в Регламента видове

²³ Съображение 16

²⁴ Член 20 от Регламент „Рим I“

²⁵ Член 3 от Регламент “Рим I”

²⁶ Съображение 13

²⁷ Съображение 15

договори, характерната за договора престация се определя с оглед на центъра на тежестта на този договор²⁸.

При липса на избор, когато приложимото материално право не може да се определи нито въз основа на квалифициране на договора като един от конкретно определените видове, нито като правото на държавата по обичайното местопребиваване на страната, която дължи характерната за договора престация, към този договор се прилага правото на държавата, с която той е най-тясно свързан. За да се определи тази държава, се вземат предвид други обстоятелства, като например дали договорът е в много тясна връзка с друг договор или договори.

VI. Въвеждане на „отклоняващи” („дерогиращи”) клаузи

В случай че договорът е явно по-тясно свързан с държава, различна от тази, чието материално право е определено за приложимо към този договор, по силата на „клауза за дерогация или отклоняване” се предвижда да се прилага правото на тази друга, по-тясно свързана с договора държава. За да се определи тази държава, се вземат предвид различни обстоятелства, като например дали договорът е в много тясна връзка с друг договор или договори²⁹.

VII. Защита на по-слабата икономически страна при определяне на материално право, приложимо към договори, в които такава страна участва

По отношение на договорите, сключени с такива страни (потребители, застраховани, работници и служители), интересите на тези страни биват защитени чрез стълковителни норми, които са по-благоприятни отколкото общите норми³⁰. Иначе казано, приложимото материално право към такива договори се определя по силата на критерии, които Европейският законодател приема като по-благоприятни от общите критерии.

VIII. Универсално действие

Съгласно чл. 2 от Регламент „Рим I”, всяко материално право, посочено в този Регламент, се прилага независимо дали е право на държава-членка. Смисълът на тази разпоредба се състои в това, че независимо от начина, по който е било определено приложимото към дадено договорно задължение материално право, ако това е станало при спазване изискванията на Регламента, въпросното право подлежи на прилагане, без оглед дали е или не е право на държава-членка.

Иначе казано, става дума за универсален характер на действието на Регламент „Рим I” по отношение на определеното за приложимо материално право. В тази насока Регламентът има универсално действие.

За разлика от „Рим I”, в Регламент „Брюксел I” не е уредено подобно действие.

Веднъж посочено по реда на Регламента „Рим I” (било по силата на допуснатата от него автономия на волята на страните, било – ако избор не е осъществен, по реда на неговите обективни привръзки) и, разбира се, ако са спазени другите условия, за да може Регламентът да осъществява своето действие, едно национално материално право става приложимо към договорното задължение. Правоприлагащият орган и страните по договорното отношение следва да го спазват, а въпросният орган е длъжен да го прилага, независимо дали е право на държава-членка или на трета държава.

²⁸ Съображения 19 и 21

²⁹ Съображение 20

³⁰ Съображение 23

IX. Въвеждане, като изключение, на възможността за прилагане на съображението за обществен ред и на особените повелителни норми

Съображения от обществен интерес оправдават предоставянето от Регламента на възможност за съдилищата в държавите-членки, при изключителни обстоятелства да прилагат съображението за обществен ред и особени повелителни норми. Според създателите на Регламента, понятието „особени повелителни норми“ следва да се различава от израза „разпоредби, които не могат да бъдат отклонени чрез споразумение“ и следва да бъде тълкувано по-ограничително³¹.

X. Уредба на други аспекти на договорните задължения

Тук става дума за очертаване обхвата на приложимото към договорните задължения право; противодействието срещу злоупотребата с недееспособност; приложимото право към съгласието и материалната действителност; цесията, доброволната и законовата суброгация; множество длъжности; прихващането и тежестта на доказването. Регламентът преследва една широкообхватна уредба на отношенията, които са негов предмет.

XI. Определяне на „обичайно местопребиваване“ за нуждите на Регламента

С оглед на правната сигурност на Общността, в „Рим I“ е предвидено ясно определение на обичайно местопребиваване, по-специално за дружества, други корпоративни или некорпоративни юридически лица и непсонифицирани образувания. То се различава от определението за местоживееене (местожителство), съдържащо се в чл. 60, параграф 1 от Регламент „Брюксел I“, където са установени три критерия относно местожителството на дружества, други корпоративни или некорпоративни юридически лица и непсонифицирани образувания. Стълкновителната норма на чл.19 от „Рим I“ се ограничава в случая до един, при това темпорален, критерий – мястото на централното им управление към момента на сключване на договора.³² Логиката е ясна – правна сигурност, в противен случай страните няма да имат възможност да предвидят приложимото към тяхната ситуация материално право.

XII. Съотношение с други източници на МЧП, посветени на определяне приложимото материално право към договорните задължения

Макар че Европейският законодател се стреми да избягва разпръскването на стълкновителните норми в няколко акта и съществуването на различия между тези норми, с Регламент „Рим I“ той цели да допусне възможността за включване на стълкновителни норми относно договорните задължения в разпоредби на правото на Общността в отделни (специални) области. Признаване на предимство на специалната пред общата норма е принцип, от който се ръководи и Регламент „Брюксел I“ в тази материя.

Регламент „Рим I“ не засяга прилагането на други актове, съдържащи разпоредби, целящи да допринесат за правилното функциониране на Вътрешния пазар, доколкото те не могат да бъдат прилагани съвместно с материалното право, посочено в разпоредбите на „Рим I“³³.

³¹ Съображение 37

³² Съображение 39

³³ По реда на Съображение 40 такъв акт е например Директива 2000/31/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 8 юни 2000 г. за някои правни аспекти на услугите на информационното общество, и по-специално на електронната търговия на вътрешния пазар (Директива за електронната търговия).

Спазването на международните ангажименти, поети от държавите-членки, предполага и изисква Регламентът „Рим I“ да не засяга международните конвенции, по които една или повече държави-членки са страни към момента на приемането му. Тук най-вече следва да бъде посочена Виенската конвенция относно договорите за международна продажба на стоки от 1980 г. На тази други подобни международноправни източници Регламентът признава предимство.

... ..

X.

Съотношение между Регламент „Брюксел I“ и Регламент „Рим I“³⁴

Предметният обхват, принципите на уредба и разпоредбите на Регламент „Рим I“ са изградени така, че са в съответствие и хармония с Регламент „Брюксел I“ и Регламент „Рим II“.³⁵ Тази необходимост и задължение за съответствие между споменатите вторични източници на Международното частно право на ЕС, е подчертавана многократно в Съобразителната част на Регламент „Рим I“ (вж. напр. Съображения 17, 24, 39).

При разглеждането на дела по отделни въпроси на гражданското и търговското право с презгранични последици, съдилищата на държавите-членки са длъжни да прилагат Общностните (Съюзните) източници за уредба на такива дела и съответно – на такива отношения. Едните източници съдържат процесуална уредба, тъй като отношенията – техен предмет, са процесуални, а другите – материална, посветена на материалните отношения. Вече бе изяснено, че Общността е създала и Съюзът продължава да създава източници във въпросните две направления. Съдът на държава-членка трябва да бъде международно компетентен, за да се заеме с гражданско или търговско с презгранични последици. Основанието за неговата международна компетентност трябва да е уредено в акт на Международното частно право на ЕС. Регламентът „Брюксел I“ несъмнено е такъв акт. Той урежда основанията за международна компетентност като за целта използва двустранни процесуални стълкновителни норми на Международното частно право на ЕС³⁶.

По дела за договорни отношения с презгранични последици са предвидени възможности за учредяване на международна компетентност на съдилища на държави-членки, както следва:

1. Мълчалива (по силата на мълчаливо споразумение между спорещите) – според чл. 24, Регламент „Брюксел I“.

2. По силата на изрично споразумение на страните (изрична пророгация) – според чл. 23. Използваната от Регламент Брюксел I процесуална формула на привързване за определяне на международната компетентност тук е *Forum prorogatio*.

³⁴ Вж. тук и **Натов Н., Мусева Б., Методиска Я., Сърбинова Д., Ценова Т., Крумов Цв., Йордански Ст., Бандаков Н., Янакиев З., Пандов В.**, Регламентът „Рим I“, Регламент (ЕО) № 593/2008 на Европейския Парламент и на Съвета от 17 юни 2008 година относно приложимото право към договорни задължения (Рим I), СИЕЛА, София, 2009 г., (**Натов Н.**, Въведение), с.20 и сл.

³⁵ Вж. Съображение 7 от Регламент „Рим I“. Теоретично обяснение вж. у **Bogdan, M.**, *op. cit.*, р.5-14.

³⁶ Вж. по-подробно за този вид разпоредби **Натов, Н.**, Процесуални норми на съвременното българско Международно частно право, сп. „Нотариален бюлетин“, № 1/2009 г., с. 18–59.

3. По дела, в които участва икономически по-слаба страна – според чл. 8–14 (Раздел 3); чл. 15–17 (Раздел 4) и чл. 18–21 (Раздел 5). В тези разпоредби Общностният законодател въвежда редица процесуални формули на при-вързване относно международната компетентност, като: *Forum domicilii debitoris*, *Forum domicilii creditoris (actoris)* и др.

4. Специална – според чл. 5, §1 (Раздел 2). Тук процесуалната формула на при-вързване е *Forum loci solutionis*.

5. Обща – според чл. 2 (Раздел 1). Общата процесуална формула по § 1 на тази норма е *Forum domicilii debitoris*.³⁷

Когато е налице някое от основанията за международна компетентност, уредени в Регламент „Брюксел I” и съдът на държава-членка, по реда и при условията на такова основание, приеме и разгледа дело относно договорни задължения, той, при постановяване на решението, ще трябва да определи приложимото материално право към договора като използва правилата на Регламент „Рим I”.

Последният, в качеството му на източник на Международното частно право на ЕС, създаден да урежда въпросната материя, е задължителен за съда като институция на държава-членка. В тази насока е императивното изискване на чл.288, ал.2 ДФЕС (стар чл. 249, ал. 2 ДЕО), според който Регламентът има общо приложение, задължителен е в своята цялост и се прилага пряко във всички държави-членки. Регламентът действа *erga omnes*, т.е. всички субекти – държавите-членки, техни граждани и дружества (персонифицирани и неперсонифицирани), техни органи, институции и официални лица, са длъжни да го спазват. Техните съдилища са длъжни да го прилагат като акт, обвързващ (задължителен) в своята цялост и пряко приложим във всички държави-членки, без при това да забравят, че той има наднационален произход и автономен характер³⁸.

В предметният обхват на Регламент „Брюксел I” се включват граждански и търговски отношения с презгранични последици. Не може да бъде другояче, като се имат предвид разглежданите по-горе изисквания на ДФЕС и преди него на ДЕО (чл. 61, чл. 65 и чл. 67) и особено целта на предприеманите от Общността мерки за подпомагане сближаването и съвместимостта на приложимите в държавите-членки правила в областта на стълкновителното право и подсъдността. Естествена и логическа последица от това сближаване е и начинът, по който трябва да се тълкуват създаваните от Общностния законодател разпоредби в областта на стълкновителното право (стълкновение-нията на закони) и подсъдността (международната компетентност).

Ето защо, когато Регламент „Рим I” в правилото на своя чл. 1, пар. 1, очертаващо предметния му обхват сочи, че разпоредбите му се прилагат в ситуации на стълк-

³⁷ **Натов, Н.**, Процесуални норми..., пак там.

³⁸ Следва да се има предвид, че Дания не участва в сътрудничеството между съдилищата на държавите-членки по въпроси на гражданското право с презгранични последици и не е обвързана с Регламентите. Това произтича от чл. 1 и 2 на Протокола за позицията на Дания, приложен към Договора за Европейския съюз и към Договора за създаване на Европейската общност. Напоследък обаче, както бе споменато по-горе, Дания проявява интерес към обвързване с някои Регламенти – така, по силата на два успоредни международни договора, които страната подписа с ЕС, бе разширено действието на Регламентите „Брюксел I” и Регламент 1348/2000 (сега – Регламент 1393/2007, по отношение на Дания. Договорите са в сила от 1 юли 2007 г. В разглежданата договорна материя, предмет на Регламента „Рим I”, Дания ще бъде обвързана от Римската конвенция 1980 г., а не от този Регламент, с изключение чл. 3, пар.4 и чл. 7, които са задължителни за всички държави-членки без изключение (вж. чл. 1, пар.4, Регламент „Рим I”).

новение на закони, за договорни задължения от граждански и търговски характер, това без съмнение трябва да се разбира като ситуации, които по определен от източниците на Международното частно право на ЕС начин, са свързани с държавите-членки, т.е. тези ситуации имат презгранични (трансгранични) последици и засягат една или няколко държави-членки.

В светлината на горните разсъждения, може да се твърди, че в предметния обхват на Регламент „Рим I“ се включват *договорни отношения, пораждащи задължения между страните, които задължения (или част от тях) трябва или е трябвало да се изпълнят на територията на държава-членка*. Този извод произтича от едновременното логическото и систематично тълкуване на разглежданата норма (чл. 1, пар. 1, Регламент „Рим I“) и правилото на чл. 5, пар. 1, Регламент „Брюксел I“. Известно е, че според чл. 5, пар. 1, Регламент „Брюксел I“, място на изпълнение на договора е:

„– в случай на продажба на стоки, място в държава-членка, където съгласно договора са доставени стоките или е трябвало да бъдат доставени, (б. „а“)

– в случай на оказване на услуги, мястото в държава-членка, където, съгласно договора услугите са били оказани или е трябвало да бъдат оказани (б. „б“).“

Освен това, по реда на Съображение 18 на Регламент „Рим I“, понятието за „предоставяне на услуги“ и „продажба на стоки“, следва да се тълкува по същия начин, както при прилагането на член 5 от Регламент (ЕО) № 44/2001 (Брюксел I), доколкото продажбата на стоки и предоставянето на услуги попадат в приложното поле на този Регламент. Изискването за еднаквост на тълкуването говори за еднакъв подход при правната уредба в двата акта.

Казаното по-горе се отнася както за договорите въобще, така и за някои особени видове договори, за които определянето на приложимото материално право е уредено в Регламент „Рим I“, докато международната компетентност по дела (спорове) за такива договори е уредена в Регламент „Брюксел I“ (става дума за договорите, в които участва икономически по-слаба страна, като застрахователни, потребителски и индивидуални трудови договори).

Освен това, по аргумент от чл. 9, пар. 2 от Регламент „Брюксел I“, в предметния обхват на Регламент „Рим I“ попадат и договори, чието място на сключване е в държава-членка. Според чл. 9, пар. 2 от „Брюксел I“, когато спорът произтича от дейността на клон, агентство или представителство на застраховател, който няма местожителство в държава-членка, но има клон, агенция или друго представителство в една от държавите-членки, този застраховател се счита за притежаващ местожителство в държава-членка. В случай, че застрахователният договор е сключен от клон, агентство или представителство на такъв застраховател, този договор ще се обхваща от хипотезата на чл. 1, пар. 1, Регламент „Рим I“ и приложимото към него материално право ще се определя според „Рим I“.

Изхождайки от същите разсъждения, когато договорът е сключен в условията на чл. 15, пар. 2 и чл. 18, пар. 2 от Регламент „Брюксел I“, тези договори (потребителски и индивидуални трудови договори) попадат в предметния обхват на Регламент „Рим I“. Те са договори по смисъла на неговия чл. 1, пар. 1.

В рамките на предметния обхват на „Рим I“ е и договорът съгласно чл. 15, пар. 1, б. „с“, от Регламент „Брюксел I“. Според това правило договорът е сключен с лице, което преследва търговски или професионални дейности в държавата-членка, където потребителят има местожителство, или с всякакви средства провежда такива дейности по отношение на тази държава-членка, или по отношение на няколко държави, включително тази държава-членка, и договорът попада в обхвата на такива дейности. Условието, за да бъде в предметния обхват на Регламент „Рим I“ е, разглежданият договор да е бил сключен в държавата по местожителството на потребителя.

В предметния обхват на „Рим I” са и индивидуалните трудови договори, сключени чрез място на дейност (бизнес), което се намира в държава-членка (така, както те са уредени и в чл. 19, пар. 2 от Регламент „Брюксел I”.

Към изброените видове договори с презгранични последици, засягащи държава-членка, се добавят и други, изрично уредени в Регламент „Рим I” – например, договори за застраховка, покриващи рискове, намиращи се в рамките на територията на държавите-членки (чл. 7, пар. 1, втори абзац от Регламент „Рим I”).

Списъкът може да бъде продължен и с други договори, които с оглед на конкретния случай се оказват свързани с държави-членки.

При спорове относно някой от гореизброените видове договори, сезираният със спора съд или друг правораздавателен орган на държава-членка, международната компетентност на който е била учредена съгласно Регламент „Брюксел I”, ще прилага към договора материалното право, определено съгласно Регламент „Рим I”, ако договорот е свързан с държава-членка (било държавата-членка по седалището на съда, било друга държава-членка или няколко държави-членки).

Що се отнася до действието на Регламент „Рим I”, спрямо държавите-членки, то е както следва:

1. Съгласно чл. 1, пар. 4, някои разпоредби на Регламента са задължителни за всички държави-членки, без изключение. Става дума за чл. 3, пар. 4, уреждащ пределите на автономията на волята и за чл. 7, отнасящ се до застрахователните договори. По това Регламент „Рим I” се отличава от Регламент „Брюксел I”.

2. Останалите разпоредби на Регламент „Рим I” са в сила за държавите-членки, с изключение на Дания. В съответствие с членове 1 и 2 от Протокола, относно позицията на Дания, приложен към Договора за Европейския съюз и към Договора за създаване на Европейската общност, Дания не взема участие в приемането на Регламент „Рим I”, не е обвързана от него и не го прилага (Съображение 46). И тук откриваме разлика с Регламент „Брюксел I”, който Дания вече прие да спазва

Заклучение

Общата характеристика и съпоставянето на двата вторични източника на МЧПЕС – Регламент „Брюксел I” и Регламент „Рим I” установяват по недвусмислен начин, че те съществуват и действат заедно като части на едно цяло. Те уреждат, всеки в своя обхват и в максимално възможната и необходима за функционирането на Вътрешния пазар пълнота, двете групи обществени отношения с презгранични последици, предмет на МЧПЕС – процесуални и материални. Актовете са съгласувани в основните си цели и принципи, и всеки от тях в рамките на своя предмет гарантира постигането на общата цел да се поддържа и развива пространство на свобода, сигурност и правосъдие. Те помагат за гладкото функциониране на Вътрешния пазар и осигуряват осъществяването на някои от най-важните негови свободи – свободното движение на стоки и услуги, както и главната юридическа свобода – на движение на съдебни решения.

Литература

1. Димитров, Александър. Международно частно право на Европейския съюз. Основи, Благоевград, 2011 г.
2. Кутиков, Владимир. Международно частно право на Н.Р. България, трето осн. преработено и доп. издание, София, Наука и изкуство, 1976 г.
3. Натов, Николай. Коментар на Кодекса на международното частно право, Книга първа, Член 1- 47, София, СИЕЛА, 2006 г.
4. Натов Николай, Мусева Б., Методиевска Я., Сърбинова Д., Ценова Т., Крумов Цв., Йордански Ст., Бандаков Н., Янакиев З., Пандов В., Регламентът „Рим I”, Регламент (ЕО) № 593/2008 на Европейския Парламент и на Съвета от 17 юни 2008 година относно приложимото право към договорни задължения (Рим I), СИЕЛА, София, 2009 г.
5. Натов, Николай. Процесуални норми на съвременното българско Международно частно право, сп. „Нотариален бюлетин“, № 1/2009 г.
6. Станчева-Минчева, Весела. Коментар на Кодекса на международното частно право, Съпоставка с актове на Европейското право, София, СИБИ, 2010 г.
7. Тодоров, Тодор. Международно частно право – Европейският съюз и Република България, София, трето изд., СИБИ, 2010 г.
8. Brussels I Regulation, European Commentaries on Private International Law, edited by Magnus Ulrich and Peter Mankowski, by Sellier, Munich, 2007.
9. Gaudemet-Tallon, Helene. Competence et execution des jugements en Europe, 4 edition, Paris, 2010.
10. Moris. The Conflict of Laws, London, 2005.
11. Stone Peter. EU Private International Law, Harmonization of Laws, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 2006.
12. Bogdan Michael. Concise Introduction to EU Private International Law, Groningen/Amsterdam, 2006.
13. The Regulation on Insolvency Proceedings; A Commentary and Annotated Guide, edited by Moss G., Fletcher J., Isaacs S., Oxford, 2002.
14. Dickinson Andrew. The Rome II Regulation: The Law Applicable to Non-contractual Obligations, Oxford, 2008.